

Mariola Hoszowska

<https://orcid.org/0000-0003-1475-1561>

Uniwersytet Rzeszowski

Joanna Pisulińska

<https://orcid.org/0000-0002-1905-8005>

Uniwersytet Rzeszowski

Paweł Sierżęga

<https://orcid.org/0000-0001-6774-4096>

Uniwersytet Rzeszowski

Między przeszłością a przyszłością polskiej historii historiografii. W odpowiedzi na ankietę

Historia historiografii jako osobna subdyscyplina jest obecna w polskiej nauce historycznej prawie osiemdziesiąt lat. Dorobek naukowy i stan prowadzonych w jej zakresie badań był przedmiotem wielu krytycznych analiz, zwłaszcza Jerzego Maternickiego¹. Biorąc pod uwagę fakt, że ostatnia z prac profesora z obrachunkiem dorobku polskich badań historiograficznych wyszła w 2015 r., skoncentrujemy się na charakterystyce ich aktualnego stanu.

¹ J. Maternicki, *Polska historia historiografii: droga do profesjonalizacji, jej stan aktualny i perspektywy dalszego rozwoju*, w: *Historia historiografii i metodologia historii w Polsce i na Ukrainie*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów 2015, s. 17–35; por też J. Maternicki, *Rozwój polskiej historii historiografii w ostatnim dwudziestoleciu (1957–1977)*, w: tenże, *Kultura historyczna dawna i współczesna*, Warszawa 1979, s. 333–404; tenże, *Cztery dziesięciolecia badań nad dziejami historiografii*, w: *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej, cz. 2: Materiały konferencji naukowych w Ciedyniu i Białymstoku w 1986 i 1987*, red. J. Maternicki, Warszawa 1987, s. 439–489; tenże, *Polskie badania w zakresie historii historiografii (1936–1986)*, „Kwartalnik Historyczny” 94, 1987, nr 1, s. 317–342; tenże, *Stan i potrzeby badań nad historiografią polską XX w.*, w: *Metodologiczne problemy syntezy historii historiografii polskiej*, red. J. Maternicki, Rzeszów 1998, s. 183–249; tenże, *Współczesna historiografia polska (szkic syntetyczny)*, w: *Między historią a edukacją historyczną. Studia i szkice dedykowane Profesor Marii Kujawskiej*, red. V. Julkowska, Poznań 2003, s. 161–169.

Ocena dorobku polskiej historii historiografii w ostatnim dziesięcioleciu XXI w. nastrocza spore trudności. Powodem jest brak sprofilowanej, systematycznie uzupełnianej i cyklicznie publikowanej bibliografii zawierającej prace historiograficzne utrzymane w nurtach biograficznym, metodologicznym, politologicznym i kulturoznawczym oraz wydawnictw źródłowych. Wydawana systematycznie *Bibliografia historii polskiej* została opracowana za 2020 r., a historia historiografii tworzy w niej osobny dział wspólnie z „organizacją i stanem badań historycznych” i nie obejmuje całości dorobku naukowego w zakresie wskazanej subdyscypliny. Wiele prac odnoszących się do badań historiograficznych znajdziemy w innych działach, np. „Ogólne” czy zawierające studia przypisane do poszczególnych epok historycznych. Opracowanie „Bibliografii historii historiografii polskiej” wydaje się zatem palącym i istotnym dezyderatem środowisk historiograficznych.

Można zauważyć, że rozwijające się badania historiograficzne w wielu środowiskach naukowych koncentrują się na wiekach XIX i XX, marginalnie sięgają do epok wcześniejszych. Z przykrością należy skonstatować, że jeśli mówimy o pracach zespołowych, straciły one swój dotychczasowy dynamizm w porównaniu z poprzednimi dekadami. Za sukces należy uznać realizowane po 2000 r. projekty badawcze angażujące zespoły badaczy historii historiografii i metodologii historii w kraju i za granicą, co doprowadziło do uszczegółowienia podstaw teoretycznych dla prac biograficznych, a zwłaszcza oceny dorobku historiografii lwowskiej w XIX i XX w.² W tym ostatnim przypadku stworzono platformę łączącą tradycję badań historiograficznych w Polsce i w Ukrainie. Wypracowano nowe założenia metodologiczne dla interpretacji i analiz źródłowych, wiążąc elitarny i personalistyczny sposób patrzenia na środowiska historyczne z ujęciem kulturowym, uwzględniającym badania na styku historii historiografii i metodologii historii, historii kultury, historii edukacji, dziejów instytucji, prasy, wydawnictw, bibliotek i archiwów. Wymiernym efektem prowadzonej w tym zakresie współpracy były dwa tomy *Złotej księgi historiografii lwowskiej w XIX i XX w.*³ Za rozwinięcie badań międzynarodowych należy uznać program „Historia-mentalność-tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku”, kierowany przez Jerzego Maternickiego i Leonida Zaskilniaka, skoncentrowany na narodotwórczej roli historiografii, jej obecności w życiu

² Pracami Międzynarodowego Zespołu Badawczego kierował J. Maternicki, a ze strony ukraińskiej L. Zaskilniak. W efekcie prowadzonych prac zespołowych wydano: *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku*, t. 1, red. J. Maternicki, Rzeszów 2004; *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2004; *Багатокультурне історичне середовище Львова в XIX і XX століттях. Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku*, t. 4, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Lwów–Rzeszów 2006; *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku*, t. 5, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2007.

³ Wydane: t. I, red. J. Maternicki, współpr. L. Zaskilniak, Rzeszów 2007; t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaskilniak, Rzeszów 2014.

politycznym, społecznym, edukacji, mitach i ideologiach historycznych, a także roli historyków w kształtowaniu kultury historycznej społeczeństw w Polsce i w Ukrainie⁴.

Zwieńczeniem badań nad lwowskim środowiskiem historycznym realizowanym w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki były prace nad tematem: „Wspólne dziedzictwo. Historiografia polska i ukraińska w XIX i XX wieku (do 1939 r.)”, koordynowanym przez Mariolę Hoszowską (2013–2016). Fundamentalnym, spinającym dotychczasowe badania nad dziejami historiografii lwowskiej stała się praca *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie do 1939 r.* pod red. J. Maternickiego, J. Pisulińskiej i L. Zaszkiłniaka (Rzeszów 2016). Niemal równolegle ukazała się, przedstawiająca w szerokiej perspektywie dzieje *Almae Matris Leopoliensis*, praca zbiorowa pod red. A. Redzika pt. *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie* (Kraków 2015). W tym samym roku została wydana we Lwowie, hermetyczna w swym zakresie, *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)*, pod red. L. Zaszkiłniaka i P. Sierżęgi (Lwów 2015), a dwa lata później *Materiały V Kongresu Mediewistów Polskich*, t. 1: *Recepcja i odrzucenie. Kontakty międzykulturowe w średniowieczu* pod red. L.P. Słupeckiego, P. Sierżęgi, A. Rozwałki i M. Dzika (Rzeszów 2017), gdzie część tomu została poświęcona mediewistyce lwowskiej. Nieco wcześniej ukazały się wydane nakładem PAU, pod red. W. Lohman, materiały z konferencji naukowej opatrzone tytułem *Universitati Leopoliensi. Trecentesimum quinquagesimum anniversarium suae foundationis celebranti. In memoriam* (Kraków 2011). W tym miejscu należy wspomnieć też o realizowanym na Uniwersytecie Wrocławskim – z udziałem historyków historiografii – grancie w ramach NPRH: „Alma Mater Leopoliensis. Dzieje humanistyki lwowskiej 1661–1946”, kierowanym przez Annę J. Dąbrowską. Jego efektem ma być trzytomowa publikacja poświęcona naukom filologicznym, naukom historycznym oraz filozofii, teologii, muzykologii i historii sztuki, a osobno wydawnictwo źródłowe z dostępem online zawierające skany dokumentów z teczek osobowych profesorów i urzędników Lwowskiego Królewskiego Uniwersytetu im. Franciszka I (1817–1918) i Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1919–1939).

⁴ W ramach programu wydano: *Historia, mentalność, tożsamość. Studia z historii, historii historiografii i metodologii historii*, red. K. Polasik-Wrzosek, W. Wrzosek, L. Zaszkiłniak, Poznań 2010; *Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku*, red. A. Czyżewski, R. Stobiecki, T. Toborek, L. Zaszkiłniak, Warszawa–Łódź 2012; *Історія-ментальність-ідентичність. Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття* (*Historia, mentalność, tożsamość. Pamięć historyczna Ukraińców i Polaków w okresie kształtowania się ich świadomości narodowej (wiek XIX i pierwsza połowa XX)*), t. 4, Lwów 2011; *Historia, mentalność, tożsamość. Rosja i Europa Zachodnia w polskiej i ukraińskiej historiografii XIX i XX wieku*, red. E. Koko, M. Nowak, L. Zaszkiłniak, Gdańsk 2013.

Znaczącym osiągnięciem środowiska było zawiązanie w 2011 r. w Gdańsku Towarzystwa Historiograficznego z siedzibą w Rzeszowie, instytucji koordynującej prace zespołowe poświęcone historii historiografii. Odwołując się do Statutu TH, warto w tym miejscu *in extenso* przywołać paragraf szósty określający zakres działań powołanej organizacji: „Celem Towarzystwa jest inspirowanie, organizowanie i popieranie badań z zakresu historii historiografii, metodologii historii, teorii wiedzy i kultury historycznej, dziejów edukacji historycznej oraz upowszechnianie ich wyników w społeczeństwie”⁵. Aspiracje środowiskowe w zakresie badań historiograficznych wydają się być – przynajmniej w pewnym zakresie – zaspokajane przez utworzone i aktywnie działające Koła TH w Gdańsku, Lublinie, Łodzi, Rzeszowie (wspólnie z Lwowem) i Warszawie.

W ostatnich kilkunastu latach w ramach TH podjęto szereg istotnych dla rozwoju subdyscypliny inicjatyw naukowych⁶. W 2012 r. w Rzeszowie zorganizowano seminarium naukowe: „Monografie historyków: oczekiwania i rzeczywistość”, poświęcone analizie warsztatowo-metodologicznej ukazujących się w Polsce i w Ukrainie prac biograficznych skoncentrowanych na działalności naukowej i organizacyjnej historyków w XIX i XX w. Materiały z konferencji zostały częściowo opublikowane na łamach czasopisma „Sensus Historiae”⁷. Rok później (2014) miała miejsce w Rzeszowie międzynarodowa konferencja naukowa „Historia historiografii i metodologia historii w Polsce i na Ukrainie – tradycje i współczesność”, podsumowująca dorobek współczesnych badań historiograficznych, ich związki z dzisiejszymi koncepcjami metodologicznymi i wskazująca perspektywy dalszego rozwoju obu subdyscyplin⁸. W tym samym roku we współpracy TH i Instytutu Historycznego UW w Warszawie odbyła się międzynarodowa konferencja: „Kontynuacja i zmiana. Historiografia krajów Europy Środkowo-Wschodniej wobec nowych tendencji w nauce XIX–XXI wieków”⁹.

W kolejnych latach historycy historiografii nawiązali bliską współpracę zwłaszcza z historykami dziejów najnowszych (Lublin, Gdańsk i Łódź). W Lublinie (2015 r.) miało miejsce seminarium naukowe „Historiografia w kontekstach nieoczekiwanych”, inspirowane pracami Andrzeja Ledera *Prześniona rewolucja* (2014) i Jana Sowy *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną*

⁵ Statut Towarzystwa Historiograficznego, <https://towhist.rzeszow.pl/doki/STATUT.pdf> (3 VI 2024).

⁶ Szerzej zob. P. Sierzęga, *Towarzystwo Historiograficzne – w dziesięciolecie działalności*, „Klio Polska. Studia i Materiały z Dziejów Historiografii Polskiej” 13, 2021, s. 81–91.

⁷ „Sensus Historiae” 2013, nr 3, tam prace: Jerzego Maternickiego, Witalija Telwaka, Jolanty Kolbuszewskiej, Karoliny Polasik-Wrzošek, Lidii Łazurko, Eugeniusza Koko.

⁸ *Historia historiografii i metodologia historii w Polsce i na Ukrainie*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak, Rzeszów 2015.

⁹ Jej wyniki zostały częściowo opublikowane na łamach „Klio Polska. Studia i Materiały z Dziejów Historiografii Polskiej” 8, 2016.

formą (2011). W kolejnym 2016 r. przeprowadzono dwie międzynarodowe konferencje w Łodzi i Gdańsku. Pierwsza, zorganizowana przy współpracy z łódzkim oddziałem IPN pod hasłem „Historię tworzą ludzie – biografistyka we współczesnych badaniach historycznych”, tworzyła platformę do wymiany poglądów pomiędzy badaczami historii historiografii, metodologii historii, historykami idei i dziejów najnowszych nad postawą źródłową, formą narracji i sposobami prezentacji opracowań biograficznych. Z kolei w Gdańsku na konferencji zatytułowanej „Między wolnością a zniewoleniem. Wartości w historiografii polskiej i środkowoeuropejskiej od końca XVIII po początki XXI wieku” dyskutowano nad uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi oddziałującymi na pracę historyków, ich postawami ideowymi i uwikłaniami politycznymi oscylującymi między lojalizmem a nonkonformizmem.

W zależności od zainteresowań badawczych poszczególnych środowisk historiograficznych, można zauważyć dominujące w nich tendencje badawcze. W Łodzi koncentrowano się na tematach poświęconych źródłom w przestrzeni badań historiograficznych, biografistyce, polityce historycznej, pamięci historycznej i myśli historycznej oraz historii kobiet¹⁰. Z inicjatywy środowiska w 2018 r. powołano prężnie działające „Interdyscyplinarne Seminarium Biograficzne”, tworzące platformę wymiany doświadczeń międzyśrodowiskowych w zakresie teorii i praktyki badań historiograficznych i biograficznych. W Gdańsku gros inicjatyw dotyczyło dziejów XIX i XX w., a zwłaszcza historii najnowszej, zagadnień teoretycznych w zakresie metodologii historii i historiografii oraz leżącej na ich styku historii „użytkowej”. Tytułem przykładu można przywołać zorganizowaną w 2019 r. międzynarodową konferencję „Miejsca pamięci-historia-turystyka/Sites of Memory – History – Tourism”. Partnerami w tym przedsięwzięciu były Uniwersytet Gdański, Polish American Historical Association oraz Europejskie Centrum Solidarności. W Warszawie sporo miejsca poświęcono dziejom Europy Środkowo-Wschodniej i początkom państwa polskiego¹¹. W Lublinie szeroko popularyzowana jest

¹⁰ Efektem prowadzonych badań są: *Pamięć i polityka historyczna. Doświadczenia Polski i jej sąsiadów*, red. S.M. Nowinowski, J. Pomorski, R. Stobiecki, Łódź 2008; *Historyk wobec źródeł. Historiografia klasyczna i nowe propozycje metodologiczne*, red. J. Kolbuszewska, R. Stobiecki, Łódź 2010; *Historia i pamięć. Studia i szkice historiograficzne*, red. J. Kolbuszewska, R. Stobiecki, Łódź 2016; *Biografistyka we współczesnych badaniach historycznych. Teoria i praktyka*, red. J. Kolbuszewska, R. Stobiecki (2017); A.W. Brzezińska, H. Czachowski, *Wielkopole w Lwowie. Antoni Kalina (1846–1906) – sławista i etnograf*, Ostrów Wielkopolski 2016; K. Kobak, *Karol Potkański w życiu i nauce (1861–1907). Między tradycją a modernizacją*, Łódź 2021; J. Kolbuszewska, *Kobiety w drodze na naukowy Olimp... Akademicki awans polskich historyczek (od schyłku XIX wieku po rok 1989)*, Łódź 2020.

¹¹ K. Błachowska, *Grody Czerwieńskie: „złote jabłko” archeologii – „węzeł gordyjski” historiografii. Dzieje regionu do roku 1340 w ujęciu historyków polskich, rosyjskich i ukraińskich XVIII–XX wieku*, w: *U źródeł Europy Środkowo-Wschodniej*, t. 3, cz. 2: *From Cherven' Towns to Curzon Line. Od Grodów Czerwieńskich do linii Curzona. The Lands on the Middle Bug during the Middle*

problematyka metodologii historii, historii najnowszej, społecznej i kulturowej, a także aktualne problemy funkcjonowania historii w przestrzeni publicznej, w tym historii wizualnej. W 2017 r. z inicjatywy Koła Lubelskiego TH przy współpracy lubelskiego Ośrodka Brama Grodzka-Teatr NN powołano w tym celu portal internetowy „ohistorie”. W Rzeszowie badania historiograficzne koncentrują się na tematach w obrębie studiów biograficznych, myśli historycznej, świadomości historycznej, kultury historycznej i edukacji historycznej w XIX i XX w. (do 1939 r.)¹².

Warto też wspomnieć o cennej inicjatywie TH rozpoczynającej w 2017 r. cykl międzynarodowych konferencji naukowych „Rzeczpospolita Obojga Narodów w polskiej, litewskiej i ukraińskiej myśli historycznej XIX i XX wieku”¹³. Z kolei w Warszawie w ramach wymienionego wyżej cyklu zorganizowano międzynarodową konferencję „Historia rerum gestarum – przeszłość odzwierciedlona czy wykreowana? Kluczowe problemy przeszłości krajów Europy Środkowej i Wschodniej w historiografii regionu XIX–XXI w.”¹⁴ Wartą uwagi jest inicjatywa Wydziału Historii UAM w Poznaniu, Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu w Białymstoku oraz Centre de Civilisation Polonaise na Université Sorbonne w Paryżu, reaktywacji badań poświęconych Joachimowi Lelewelowi. Efektem zorganizowanej w 2021 r. konferencji naukowej jest książka: *Lelewel interdyscyplinarny. Badania i recepcja* pod red. D. Zawadzkiej, V. Julkowskiej i I.H. Pugacewicz (Warszawa 2022). Z kolei w Ukrainie, w Czerkaskim Uniwersytecie Narodowym im. B. Chmielnickiego

Ages and the Historiographic Perspective on the Formation of Poland's Eastern Border, 18th–21st Century. Dzieje środkowego Pobuża w wiekach średnich oraz postrzeganie formowania się wschodniej granicy Polski w historiografii XVIII–XXI wieku, Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa 2017, s. 33–275 (oraz w j. pol. 277–594); A. Wierzbicki, *Jak powstało państwo polskie. Hipoteza podboju w historiografii polskiej XIX i XX wieku*, Warszawa 2019.

¹² M. Hoszowska, *Siła tradycji, presja życia. Kobiety w dawnych podręcznikach dziejów Polski (1775–1918)*, Rzeszów 2005; też, *Ludwik Finkel i Akademia Umiejętności. Z dziejów współpracy naukowej Lwowa i Krakowa na przełomie XIX i XX wieku*, Rzeszów 2011; A. Kawalec, *Ksiądz Franciszek Siarczyński. Życie i działalność*, Wrocław 2007; *Historia. Ciągłość i zmiana. Studia ofiarowane Profesorowi Jerzemu Maternickiemu*, red. M. Hoszowska, J. Pisulińska, P. Sierzęga, Rzeszów 2016; J. Maternicki, *Historia i historycy, Studia i szkice historiograficzne*, Rzeszów 2005; tenże, *Pogranicza historii*, Rzeszów 2011; tenże, *Złote lata historiografii polskiej we Lwowie*, Rzeszów 2015; J. Pisulińska, *Żydzi w polskiej myśli historycznej doby porozbiorowej*, Rzeszów 2004; też, *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Rzeszów 2012; P. Sierzęga, *Kazimierz Tyszkowski (1894–1940). Z dziejów nauki polskiej w międzywojennym Lwowie*, Rzeszów 2011; A. Młynarczyk, *Wybitni władcy z dynastii Piastów w szkolnych programach nauczania i podręcznikach historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Rzeszów 2022.

¹³ Pokłosiem konferencji są prace: *Wspólne dziedzictwo. Rzeczpospolita Obojga Narodów w polskiej, litewskiej i ukraińskiej historiografii XIX–XXI wieku*, red. M. Hoszowska, J. Pisulińska, P. Sierzęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów 2019; *Спільна спадщина. Річ Посполита обох народів в польській і українській історичній думці XIX і XX ст.*, red. В. Тельвак, Л. Лазурко, П. Серженга, Droho-bycz 2019.

¹⁴ Część materiałów z tej konferencji ukazała się na łamach „Klio Polska. Studia i Materiały z Dziejów Historiografii Polskiej” 12, 2020.

(przy współpracy MEN Ukrainy, Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu we Lwowie im. I. Franki, Drohobyckiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. I. Franki, Towarzystwa Historiograficznego, Instytutu Badawczego Chłostwa i Studiów nad Historią Rolniczą oraz Oddziału Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki w Czerkasach) zorganizowano „III Czerkaskie Sympozjum Historiograficzne” (kwiecień 2023 r.), poświęcone m.in. zbiorowej pamięci historycznej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

Za sukces należy też uznać współpracę, patronat i finansowe wsparcie TH przy wydaniu rekomendowanego przez Komitet Nauk Historycznych PAN i PTH podręcznika akademickiego *Wprowadzenie do metodologii historii* pod red. E. Domańskiej i J. Pomorskiego (Warszawa 2022). Towarzystwo Historiograficzne jest też współfundatorem (obok PTH) Nagrody im. M. Handelsmana (inicjatywa Komitetu Redakcyjnego czasopisma „Historyka. Studia Metodologiczne” i Krakowskiego Oddziału PTH) za najlepszą pracę licencjacką i magisterską z zakresu teorii wiedzy historycznej, metodologii historii i historii historiografii.

Towarzystwo patronowało również ogólnopolskiej, interdyscyplinarnej konferencji naukowej dla doktorantów i młodych naukowców „Historie potencjalne i ratownicze: epidemie, kryzysy, katastrofy”, organizowanej przez Sekcję Młodych Badaczy Komisji Teorii Historii, Historii Historiografii i Metodologii Historii KNH PAN (Łódź, 2021)

Warto także dodać, że podjęty w 2021 r. w środowisku rzeszowskim projekt „Historiografia II Rzeczypospolitej” kierowany przez Jerzego Maternickiego, Pawła Sierżęę i Joannę Pisulińską powoli zbliża się do końca. Przewidujemy, że praca stanowiąca wspólny wysiłek środowisk historiograficznych w Polsce i w Ukrainie ukaże się na przełomie 2025 i 2026 r. Jednym z etapów realizacji projektu była konferencja „Historiografia II Rzeczypospolitej i jej miejsce w dziejach polskiej nauki historycznej” (Rzeszów, 24 września 2021 r., zorganizowana przez Instytut Historii UR i Towarzystwo Historiograficzne).

W ostatnich latach wspólne, tj. polsko-ukraińskie programy badań historiograficznych uległy wyraźnemu osłabieniu, a wręcz zawieszeniu. Na tę sytuację wpływ ma nie tylko tocząca się w Ukrainie wojna. Współpracy międzynarodowej nie ułatwia Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce – idące za nią wymagania stawiane pracownikom uniwersytetów, zwłaszcza przeliczanie osiągnięć naukowych na punkty, premiowanie publikacji w czasopismach wysoko punktowanych, za czym idzie marginalizacja prac zbiorowych (zespołowych). Istotnym postulatem jest wznowienie i ożywienie badań międzynarodowych, w tym polsko-ukraińskich, preferowanie tematów w ujęciach komparatystycznych wskazujących zarówno cechy historiografii narodowych, jak i ich wspólnotowy, europejski i światowy charakter.

W ramach prowadzonych badań środowisko nie zaniedbuje wydawnictw materiałów biograficznych i autobiograficznych polskich historyków. Tytułem

przykładu można wymienić wydawane w ostatnich latach przez Piotra Bilińskiego i Pawła Plichtę *Dzienniki Władysława Konopczyńskiego*¹⁵. Nie sposób pominąć wielotomowej publikacji wspomnień i listów historyka-autodydakty, pisarza i publicysty Franciszka Rawity-Gawrońskiego autorstwa Eugeniusza Koki¹⁶. Za ważną pozycję w tym nurcie należy uznać opracowaną krytycznie przez Mariolę Hoszowską, poprzedzoną obszernym omówieniem, korespondencję jednego z najwybitniejszych przedstawicieli lwowskich neoromantyków Szymona Askenazego z Ludwikiem Finklem¹⁷, a także kilkutomowe wydanie korespondencji Jerzego Giedroycia z historykami i świadkami historii w latach 1946–2000, zredagowane przez Rafała Stobieckiego i Sławomira Nowinowskiego¹⁸. Autorzy ci opublikowali również listy Władysława Pobóg-Malinowskiego z Wacławem Jędrzejewiczem¹⁹. Kilka lat temu ukazała się korespondencja wybitnych badaczy historii porozbiorowej XIX w. Stefana Kieniewicza z Henrykiem Wereszyckim, opracowana przez Elżbietę Orman²⁰, oraz wybór listów Aleksandra Gieysztora²¹.

Warte uwagi są też wydane listy: Antoniego Prochaski z Aleksandrem Semkowiczem²², Aleksandra i Ireny Gieysztorów do Marcelego Handelsmana²³, Karola Buczka z Gerardem Labudą z lat 1954–1956²⁴ oraz Franciszka Bujaka do Stanisława Zakrzewskiego²⁵.

¹⁵ W. Konopczyński, *Dziennik 1918–1921*, t. 1–2, red. P. Biliński, P. Plichta, Warszawa–Kraków 2016; tenże, *Dziennik 1922–1926*, t. 1–2, red. P. Biliński, P. Plichta, Warszawa 2021.

¹⁶ F. Rawita-Gawroński, *Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapisy (1892–1914)*, oprac. E. Koko, Gdańsk 2012; tenże, *Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapisy (1914–1916)*, oprac. E. Koko, Gdańsk 2012; tenże, *Wobec nowego świata*, oprac. E. Koko, Gdańsk 2012; *W kręgu bliskich, przyjaciół i znajomych. Z korespondencji Franciszka Rawity-Gawrońskiego*, oprac. E. Koko, Gdańsk 2020; *Wśród najbliższych. Z korespondencji rodzinnej Antoniny z Miłkowskich Gawrońskiej*, oprac., przedm. i przyp. E. Koko, Gdańsk 2022.

¹⁷ M. Hoszowska, *Szymon Askenazy i jego korespondencja z Ludwikiem Finklem*, Rzeszów 2013.

¹⁸ „Mam na Pana nowy zamach...” Wybór korespondencji Jerzego Giedroycia z historykami i świadkami historii 1946–2000, t. 1–3, wyd. S.M. Nowinowski, R. Stobiecki, Łódź–Paryż 2019.

¹⁹ Władysław Pobóg-Malinowski, Wacław Jędrzejewicz: listy 1945–1962, oprac. S.M. Nowinowski, R. Stobiecki, Warszawa 2016.

²⁰ Stefan Kieniewicz – Henryk Wereszycki: korespondencja z lat 1947–1990, wstęp i oprac. E. Orman, Kraków 2013.

²¹ Aleksander Gieysztor. Człowiek i dzieło, red. M. Koczerska, P. Węcowski, Warszawa 2016.

²² P. Sierzęga, Listy Antoniego Prochaski do Aleksandra Semkowicza (1876–1887) w zbiorach prywatnych Teofila Emila Modelskiego, „Galicja. Studia i Materiały” 6, 2020, s. 527–593.

²³ P. Węcowski, Przedwojenne listy Aleksandra i Ireny Gieysztorów do Marcelego Handelsmana, „Kwartalnik Historyczny” 2020, nr 1, s. 95–129.

²⁴ Tenże, Trudne życie na wolności. Korespondencja Karola Buczka z Gerardem Labudą z lat 1954–1956, „Roczniki Historyczne” 2019, s. 219–237.

²⁵ J. Pisulińska, Rzecz o przyjaźni i nauce historycznej. Listy Franciszka Bujaka do Stanisława Zakrzewskiego w zbiorach Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 81, 2020, s. 361–397.

W nurcie tego typu prac należy również wymienić *Biografię mówioną Andrzeja Paczkowskiego*²⁶ przygotowaną przez Patryka Pleskota oraz wywiad z Andrzejem Friszkiem przeprowadzony przez Jana Oleszka i Tomasza Siewierskiego²⁷.

W 2018 r. w środowisku łódzkim zostały wydane wspomnienia Krystyny Śreniowskiej – *Moje życie* (oprac. J. Kolbuszewska i R. Stobiecki). TH w roku bieżącym jest współwydawcą (wspólnie z Uniwersytetem Rzeszowskim) pamiętnika Jerzego Maternickiego *Z historiografią przez życie. Notatki do autobiografii* (Rzeszów 2024). Dużym zainteresowaniem środowiska cieszą się udostępnione czytelnikom wspomnienia Rafała Stobieckiego przygotowane we współpracy z Tomaszem Siewierskim: *Zamiast pamiętnika. Rozmowy o historii, rybach i nie tylko* (Warszawa 2023).

Wartość egodokumentów jest nie do przecenienia. Tego typu publikacje źródłowe wciąż niestety stanowią jedynie margines prac powstałych niejako przy okazji dociekań historiograficznych. Z perspektywy potrzeb badań biograficznych należy zwrócić na nie większą uwagę. Zasadnym wydaje się dokonanie przeglądu spuścizn luminarzy historii i na ich podstawie opracowanie szerszego planu wydawniczego obejmującego przede wszystkim dokumenty autobiograficzne, listy, wspomnienia, relacje, dzienniki i pamiętniki. Warto też zastanowić się na platformą cyfrową, zbierającą zarejestrowane wywiady, zapisy wykładów, konferencji, dyskusji, etc., istotnych dla podejmowania badań historiograficznych.

Niezrealizowanym dotąd postulatem podjętym jeszcze w latach 90. XX w., a wciąż aktualnym i jak się wydaje koniecznym, jest opracowanie syntezy historii historiografii polskiej²⁸. Pozostające w naukowym obiegu opracowania m.in. Kazimierza Tymienieckiego, Pawła Czarторыskiego, Pawła Rybickiego, Henryka Barycza, Kazimierza Opalka, Mariana H. Serejskiego, Andrzeja F. Grabskiego, Andrzeja Wierzbickiego, Jerzego Topolskiego, Rafała Stobieckiego, Tadeusza P. Rutkowskiego, Valentina Behra²⁹ nie obejmują całości jej dziejów, wymagają

²⁶ P. Pleskot, *Góry i teczki. Opowieść człowieka umiarkowanego. Biografia mówiona Andrzeja Paczkowskiego*, Warszawa 2019.

²⁷ A. Friszke, *Zawód: historyk*, rozm. J. Oleszak, T. Siewierski, Warszawa 2022.

²⁸ Szerzej zob. *Metodologiczne problemy syntezy historii historiografii...*

²⁹ K. Tymieniecki, *Zarys dziejów historiografii polskiej*, Kraków 1948; M.H. Serejski, *Zarys historii historiografii polskiej*, cz. 1: *Od połowy XVII w. do roku ok. 1860*, Łódź, 1954; tenże, *Naród a państwo w polskiej myśli historycznej*, Warszawa 1977; tenże, *Historiografia*, w: *Historia nauki polskiej*, red. B. Suchodolski, t. 3: 1795–1862, red. tomu J. Michalski, Wrocław 1977; *Historia nauki polskiej*, t. 1 (tu historiografię średniowiecza przedstawił P. Czarторыski, a odrodzenia P. Rybicki), Wrocław 1970; *Historia nauki polskiej*, t. 2 (tam H. Barycz omówił historiografię baroku, a K. Opalek oświecenia), red. B. Suchodolski, Wrocław 1970; *Historia nauki polskiej*, red. B. Suchodolski, t. 4: 1863–1918, cz. 3, red. tomu Z. Skubała-Tokarska (tu historiografię polską w latach 1863–1899 przedstawił A.F. Grabski, M.H. Serejski, a historiografię polską w latach 1900–1918 omówił J. Maternicki); J. Maternicki, *Historiografia polska XX wieku*, cz. 1: *Lata 1900–1918*, Wrocław 1982; A.F. Grabski, *Myśl historyczna polskiego oświecenia*, Warszawa 1986; tenże, *Zarys*

nowego spojrzenia, a czasem i aktualizacji. Nie dysponujemy żadnym polskim opracowaniem w tym zakresie, które znalazłoby się w obiegu naukowym Europy. W naszym przekonaniu stan prowadzonych w środowiskach naukowych badań analitycznych i syntetycznych poświęconych historii historiografii pozwala żywić nadzieję na sukces takiego przedsięwzięcia i jego upowszechnienie w językach kongresowych. Równie ważne, tym razem dla celów dydaktyki uniwersyteckiej, byłoby opracowanie podręcznika bądź skryptu z wykładami, ćwiczeniami, źródłami, literaturą etc., wprowadzającymi studentów w zagadnienia bardziej szczegółowe, przydatne do podejmowania samodzielnych studiów nad historią historiografii polskiej od czasów średniowiecza po współczesną.

Podkreślić też należy, że wielu badaczy podejmuje zagadnienia z zakresu historiografii powszechnej: Ewa Domańska, Katarzyna Błachowska, Aleksandra Kuligowska, Patryk Pleskot, Maciej Górny, Tomasz Wiślicz. Mamy nadzieję, że będą one kontynuowane. Badania te umożliwiają bowiem bardziej miarodajną ocenę dokonań polskiego dziejopisarstwa.

W ostatnich latach prężnie rozwijają się badania nad historiografią po II wojnie światowej. Osiągnięcia w tym zakresie należy rozpocząć od wymieniania syntezy historiografii PRL autorstwa Rafała Stobieckiego³⁰, współcześnie najwybitniejszego polskiego historyka historiografii tego okresu. Badaniem tego okresu zajmują się również m.in. Maciej Górny, Andrzej Czyżewski, Jolanta Kolbuszewska, Tadeusz Rutkowski, Piotr Pasisz, Wojciech Piasek, Tomasz Siewierski, Jan Szumski, Marcin Wolniewicz.

Trzeba docenić badania analityczne nad historiografią XIX w. i okresu międzywojennego. Z nadzieją należy patrzeć przede wszystkim na rozwój badań poświęconych środowiskom historycznym w XIX i XX w., do 1939 r. Dysponujemy w tym zakresie bogatą literaturą, której nie sposób przytoczyć w tym miejscu w całości. Wystarczy przywołać tu prace Jana Wnęka, Wacława Marmona, Marii Stinii, Krzysztofa K. Daszyka, Tomasza Kargola, Juliana Dybca poświęcone krakowskiemu środowisku historycznemu, prace Anny Bażenowej, Jerzego Maternickiego skoncentrowane na analizie środowiska warszawskiego, monografie i prace zespołowe autorstwa Alfreda Toczka, Joanny Pisulińskiej, Marioli Hoszowskiej, Agnieszki Kawalec, Adama Redzika, Wanda Lohman, Jerzego Maternickiego,

historii historiografii polskiej, Poznań 2000; tenże, *Dzieje historiografii*, wpraw. R. Stobiecki, Poznań 2003; A. Wierzbicki, *Historiografia polska doby romantyzmu*, Wrocław 1999; J. Topolski, *Od Achillea do Béatrice de Planissolles. Zarys historii historiografii*, Warszawa 1998; R. Stobiecki, *Historia pod nadzorem*, Łódź 1993; tenże, *Historiografia PRL. Ani dobra, ani mądra, ani piękna... ale skomplikowana*, Warszawa 2007; tenże, *Historiografia PRL. Zamiast podręcznika*, Łódź 2020; T.P. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2007; tenże, *Historiografia i historycy w PRL. Szkice*, Warszawa 2019; V. Behr, *Powojenna historiografia polska jako pole walki. Studium z socjologii wiedzy i polityki*, tłum. J. Lembas, P. Szczur, Warszawa 2021.

³⁰ R. Stobiecki, *Historiografia PRL. Zamiast podręcznika...*

Leonida Zaszkilniaka, Pawła Sierżęgi odnoszące się do środowiska lwowskiego, Grażyny Karolewicz i Andrzeja Sępnika poświęcone środowisku lubelskiemu, a ostatnio Zbigniewa Opackiego z analizą Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie czy opracowanie poświęcone środowisku historyków tatarskich Wojciecha Wendlanda. Zasadne wydaje się w tym przypadku podjęcie systematycznych badań poświęconych środowiskom historycznym w okresie Polski Ludowej. Mamy w tym zakresie spore zaległości.

Ściśle związane z badaniami nad środowiskami historycznymi są systematycznie rozwijające się badania biograficzne. I chociaż wciąż mamy tu sporo do zrobienia, szczególnie w odniesieniu do XIX, a zwłaszcza XX w., to ostatnio odnotowaliśmy na rynku wydawniczym sporo nowości. Największe zasługi dla opracowania luminarzy środowiska krakowskiego należy przypisać Piotrowi Bilińskiemu. W ostatnich kilku latach uzupełnił naszą wiedzę na temat działalności naukowo-organizacyjnej Stanisława Kutrzeby, Władysława Konopczyńskiego, Wacława Tokarza, Wiktora Bazieliha, Adama Vetulaniego, a w druku oczekuje biografia Józefa Feldmana³¹. Jerzy Maternicki wydał prace poświęcone Walerianowi Kalince i Wandzie Moszczeńskiej³². Trzy lata temu przez Andrzeja Kobaka została przypomniana postać Karola Potkańskiego³³. W ostatnim czasie podejmowano studia nad działalnością naukowo-organizacyjną m.in. Stefana Ehrenkreutza, Oskara Haleckiego, Stanisława Kościalkowskiego czy Józefa Muczkowskiego³⁴ oraz dydaktyczną Franciszka Bujaka³⁵. Na druk oczekuje monografia Marioli Hoszowskiej poświęcona Wiktorowi Czermakowi i Dariusza Łukasiewicza przeznaczona Adamowi Skalkowskiemu. W Rzeszowie powstają prace skoncentrowane na działalności naukowo-dydaktycznej i organizacyjnej Wincentego Zakrzewskiego, Teofila Emila Modelskiego, Augusta Bielowskiego. Tematy biograficzne chętnie podejmowane są też przez doktorantów: na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego

³¹ P. Biliński, *Stanisław Kutrzeba (1876–1946). Biografia naukowa i polityczna*, Kraków 2011; tenże, *Władysław Konopczyński (1880–1952). Człowiek i dzieło*, Kraków 2017; tenże, *Wacław Tokarz 1873–1937: historyk walk o niepodległość*, Kraków 2018; tenże, *Wiktor Bazieliha (1892–1963). Historyk Starego Sącza*, Stary Sącz 2019; tenże, *Adam Vetulani (1901–1976). Historyk prawa polskiego i kanonicznego*, Kraków 2023.

³² J. Maternicki, *Walerian Kalinka (1826–1886) i jego badania nad epoką porozbiorową*, Rzeszów 2013; tenże, *Wanda Moszczeńska (1896–1974): współtwórczyni polskiej historii historiografii*, Rzeszów 2017.

³³ A. Kobak, *Karol Potkański w życiu i nauce...*

³⁴ *Stefan Ehrenkreutz i historycy prawa okresu dwudziestolecia międzywojennego. W 70. rocznicę śmierci ostatniego rektora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, red. P. Dąbrowski, D. Szpoper, Gdańsk–Olsztyn 2016; J. Cisek, *Oskar Halecki. Historyk. Szermierz Wolności*, Warszawa 2009; *Oskar Halecki i jego wizja Europy*, t. 1–3, red. M. Dąbrowska, Warszawa–Łódź 2012–2014; A.M. Brzeziński, *Oskar Halecki a Liga Narodów. Poglądy i działalność*, Łódź 2016; *Stanisław Kościalkowski pamięci przywrócony*, red. M. Dąbrowska, Warszawa–Łódź 2016; B. Krawczyk, *Józef Muczkowski: dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej, historyk*, Kraków 2021.

³⁵ B. Wywił, *Fenomen szkoły historii społeczno-gospodarczej Franciszka Bujaka*, Kraków 2024.

w Kielcach została obroniona praca doktorska poświęcona Celinie Bobińskiej oraz przygotowywana jest dysertacja na temat Józefa Białyni Chołodeckiego, a na Uniwersytecie Rzeszowskim Kazimierza Lepszego.

Należy w tym miejscu wspomnieć publikacje o charakterze ogólnym: *Badacze świata starożytnego. Biogramy uczonych z archiwum profesora Ryszarda Gansińca* opracowane przez Krzysztofa Królczyka (Warszawa 2023), a także *Słownik biograficzny historyków Uniwersytetu Gdańskiego*, pod redakcją Eugeniusza Koki i Zbigniewa Opackiego (Gdańsk 2020). Warto też przywołać ostatnio wydaną edycję tekstów historyka, egiptologa Tadeusza Smoleńskiego³⁶.

Zarysowana powyżej praktyka prowadzonych w Polsce badań w zakresie historii historiografii stanowi jedynie ich skromną egzemplifikację. W istocie horyzont badawczy tej systematycznie rozwijającej się subdyscypliny historii jest znacznie szerszy. Na historię historiografii należy patrzeć jako na element historii widzianej w szerokiej perspektywie studiów skoncentrowanych na procesach poznawczych uwikłanych w wachlarz kontekstów metodologiczno-warsztatowych, filozoficznych, socjologicznych, psychologicznych, etnologicznych i kulturowych.

Historia historiografii to subdyscyplina zajmująca się badaniem myślenia historycznego. Źródłem poznania są tu zarówno naukowe prace badawcze w postaci syntez, parasyntez, podręczników akademickich, monografii, artykułów, jak i cała gama wypowiedzi o charakterze popularyzującym wiedzę historyczną – podręczników szkolnych, publicystyki historycznej, literatury pięknej, ale też oral history, egodokumentów, historii wizualnej. Podążając za Jerzym Maternickim i adaptując wcześniejsze ustalenia m.in. Mariana H. Serejskiego, Wandy Moszczeńskiej, Andrzeja F. Grabskiego³⁷, można przyjąć, że tak rozumiane badania historiograficzne organizują się wokół istotnych dla subdyscypliny pojęć takich jak „myśl historyczna”, „edukacja historyczna”, „świadomość historyczna”, „kultura historyczna”, a w węższym znaczeniu skoncentrowanych na procesie pracy badawczej i jej uwarunkowaniach metodologiczno-warsztatowych, źródłowych, zapleczu instytucjonalnym. W każdym z przypadków przewodnią w historii historiografii jest śledzenie „idei”, mentalnych światów jako zjawiska stanowiącego odbicie historycznej rzeczywistości w świadomości zarówno twórców, jak i odbiorców na każdym etapie ich cywilizacyjnego rozwoju.

Na historykach historiografii spoczywają dwa obowiązki: uprawianie historii historiografii jako nauki – gdyż tylko w ten sposób możliwe jest upowszechnianie

³⁶ Tadeusz Smoleński 1884–1909. *Pisma naukowe i publicystyczne*, oprac. J. Śliwa, L. Zinkow, Kraków 2010.

³⁷ M.H. Serejski, *Przeszłość a teraźniejszość. studia i szkice historiograficzne*, Wrocław 1965, s. 8–33; W. Moszczeńska, *Zadania badawcze a warsztat naukowy historyka historiografii*, „Kwartalnik Historyczny” 67, 1960, nr 1., 58–94; A.F. Grabski, *Zarys historii historiografii polskiej*, Poznań 2000, s. 10–16; J. Maternicki, *Wielokształtność historii. Rozważania o kulturze historycznej i badaniach historiograficznych*, Warszawa 1990.

jej badań w społeczeństwie oraz przygotowanie do uprawiania tej subdyscypliny kolejnego pokolenia badaczy. Wiemy, jaki jest cel i zakres uprawianej przez nas nauki, wiemy też, czym zajmuje się obecne pokolenie historyków historiografii, za to najmłodsze stoi przed własnym wyborem. A nie jest to łatwe, chociażby ze względu na ciągle niedowartościowanie historii historiografii w programach uniwersyteckich. Nadal tylko Łódź, Rzeszów i Poznań są ośrodkami uniwersytetami z szeroką ofertą kształcenia w tym zakresie. Nic nie wskazuje na to, by w najbliższych latach stan ten uległ zasadniczej zmianie. Konsekwencją jest brak młodej kadry historyków historiografii mogących zasilić ośrodki akademickie nieposiadające historyków specjalizujących się w badaniach historiograficznych.

Trudno nie zgodzić się z Rafałem Stobieckim, który w 2015 r. stwierdził, że historia historiografii powinna „otwierać się na inne, nowe, pozaakademickie formy refleksji nad przeszłością”. Najbardziej otwarci na nowe nurty badawcze są historycy reprezentujący ośrodki naukowe w Lublinie i Poznaniu. Ich przedstawiciele poddają je krytycznej analizie, proponując jednocześnie kształcenie w zakresie nietradycyjnych form przedstawienia przeszłości.

Mamy świadomość, że nie unikniemy wpływów – zainteresowanych problematyką historiograficzną – filologów, kulturoznawców, antropologów i innych specjalistów, którzy odwołując się do swoistych dla siebie celów i metod badawczych, odchodzą jednak od podejść wypracowanych na gruncie klasycznej historii historiografii. Podejmując z nimi współpracę, uczestnicząc we wspólnych konferencjach i projektach, wypracowując nowe podejścia, musimy pamiętać, że spoczywa na nas obowiązek uświadamiania wartości dotychczasowych dokonań polskiej historii historiografii.

Będąc otwartymi na innowacje metodologiczno-warsztatowe, skłaniamy się do obrony naukowego statusu historii historiografii, utrzymania i rozwijania wypracowanego na jej gruncie modelu badań oraz towarzyszących mu wysokich standardów naukowych.